

Г. А. МАРИКІВСЬКА

викладач

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ ВНЗ

У статті розкрито особливості навчання у профорієнтаційних центрах ВНЗ, визначено умови формування мовленнєвої культури старшокласників.

Ключові слова: мовленнєва культура, розвивальне мовленнєве середовище, комунікативні вправи, комунікативно-ситуативні завдання, дидактичні ігри, дискусія.

Соціальний і науково-технічний прогрес вимагає від людини систематичного опанування знаннями, постійного вдосконалення економічної, соціально-правової й професійної підготовки особистості. За таких умов зростає роль освіти.

У результаті радикальних перетворень в українському суспільстві відбувається реформування всіх соціальних інститутів, зокрема й інституту освіти. Освіта повинна забезпечувати безперервний процес навчання протягом усього життя. Вона покликана допомогти людині в оволодінні загальноосвітніми й професійними знаннями, виробити готовність і вміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях, підвищити необхідну гнучкість при вирішенні проблем і готовність сприймати й застосовувати нову інформацію, орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, формувати здатність до самостійного вибору. Без усього цього неможлива повноцінна участь людини в житті сучасного суспільства.

З огляду на те, що традиційна система освіти не виконує повною мірою покладені на неї соціальні функції, значна кількість установ змушена реалізовувати додаткові форми навчання – навчання у профорієнтаційних центрах ВНЗ. За таких умов питання, пов'язані з навчанням у профорієнтаційних центрах ВНЗ, є актуальними.

Ефективно оволодіти знаннями, набути умінь орієнтуватися в нестандартних ситуаціях, адекватно сприймати та перетворювати отриману інформацію, безпосередньо застосовувати її на практиці може людина з розвинутими мовленнєвими здібностями, певним рівнем мовленнєвої культури. Тому питання формування мовленнєвої культури є актуальними.

Формування мовленнєвої культури є можливим не тільки в школі, а й у центрах довузівської підготовки, основною метою яких є ліквідація розриву в рівні знань і здібностей молоді при переході із загальноосвітнього рівня на рівень професійної освіти.

Проблема формування мовленнєвої компетентності й культури мовлення з різних боків розглядалася у дослідженнях. Праці Л. Анцигіної, В. Барковського, В. Будянської, Г. М'ясоїд, О. Рембач тощо присвячені комунікативній та мовленнєвій культурі, а також культурі ділового спілкування; роботи Н. Бондаренко, Н. Веніг, І. Стіліану – особливостям мовленнєвої підготовки старшокласників. Проблема довузівської освіти знайшла

своє відображення у працях сучасних українських учених: Г. Балла, М. Євтуха, І. Зязюна, Н. Ничкало, О. Пехоти тощо. За останні роки окремі аспекти довузівської підготовки були об'єктами дисертаційних досліджень (П. Гончарук, Л. Григорук, В. Федяєва, Д. Філіппов, С. Селівестров тощо).

Однак, незважаючи на велику кількість робіт, присвячених проблемам, пов'язаним з мовленнєвою культурою, питання формування мовленнєвої культури старшокласників у профорієнтаційних центрах ВНЗ не було предметом спеціальних досліджень.

Мета статті полягає в розкритті особливостей формування мовленнєвої культури старшокласників у профорієнтаційних центрах ВНЗ.

Виходячи з мети нашого дослідження, сформульовано такі завдання: 1) визначити особливості роботи профорієнтаційних центрів ВНЗ; 2) визначити умови формування мовленнєвої культури в профорієнтаційних центрах ВНЗ.

Як відомо, довузівська підготовка майбутніх абітурієнтів завжди орієнтована на вирішення завдання вступу потенційного абітурієнта до ВНЗ.

Відбуваються зміни в тлумаченні змісту поняття “дovuзівська підготовка”. Вона розуміється не як вузькоспрямована діяльність з підготовки абітурієнтів до складання ЗНО, а як комплекс заходів, спрямованих на професійну орієнтацію, психологічну адаптацію, формування готовності продовжувати освіту на наступній сходинці, свідомий вибір подальшої освіти, формування потреби в безперервному самостійному й творчому підході до оволодіння новими знаннями, вибір майбутньої професійної діяльності з урахуванням реальних потреб ринку праці.

Отже, довузівська підготовка майбутніх абітурієнтів є необхідним елементом у системі безперервної освіти. Ми розглядаємо її як цілісний навчально-виховний процес зі специфічними засобами, методами, формами, технологіями навчання.

До виховних завдань навчання у профорієнтаційних центрах ВНЗ належать такі: формування соціальних і професійних рис особистості, упевненості у своїх силах; розвиток інтересу до самопізнання й пізнання інших людей; засвоєння механізмів саморегуляції; засвоєння закономірностей комунікативно-мовленнєвого процесу; формування комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок.

Реалізації виховних завдань навчання сприяє формування мовленнєвої культури майбутніх абітурієнтів. Під мовленнєвою культурою ми розуміємо реалізацію мовних властивостей в умовах спілкування. Мовленнєва культура включає не тільки знання норм літературної мови, а й інші показники: правильність, повноту, ясність, точність, чистоту, простоту, стислість, змістовність, образність, виразність, логічність, доречність, мовленнєвий етикет тощо.

На нашу думку, ефективність формування мовленнєвої культури старшокласників у профорієнтаційних центрах вищих навчальних закладів значно підвищиться за таких умов:

1) створення в профорієнтаційних центрах розвивального мовленнєвого середовища (Л. Федоренко);

2) забезпечення засвоєння учнями старших класів упорядкованої сукупності нормативних мовленнєвих засобів з опорою на теоретичне осмислення законів мови й мовлення;

3) спонукання учнів до постійного тренування у красномовстві шляхом залучення їх до виконання спеціального комплексу комунікативних вправ та завдань.

Першою умовою ефективного формування мовленнєвої культури старшокласників є створення розвивального мовленнєвого (мовного) середовища.

У словнику-довіднику М. Львов [4] зазначає: “Мовленнєве (чи мовне) середовище – мовлення, яке сприймає людина (дитина, дорослий) в істотних умовах: мовлення членів родини, друзів і знайомих, мова радіо і телебачення, мова книг...” [4, с. 163].

Л. Федоренко у [5] розглядає поняття “мовне середовище”: “Мовне середовище – це середовище, з якого той, хто навчається, вбирає знання і мовленнєві уміння. Розвивальний потенціал чи розвивальні можливості мовного середовища визначається тим, який мовний і мовленнєвий матеріал пропонує воно увазі того, хто навчається, у якій мірі стимулює його мовленнєву діяльність і наскільки доцільно організована ця діяльність... Мовне середовище буває природним, у якому навчання мовленню відбувається спонтанно (мовленнєві зусилля докладає тільки учень), і штучним, яку спеціально організують ті, хто навчає, піклуючись про оптимальний мовленнєвий розвиток дитини ” [5, с. 30].

У результаті спостереження над мовленнєвою діяльністю дитини (і дорослого) автор встановлює найважливіші з цих дій: “1) мускульна робота мовленнєвого апарата – м’язові зусилля при артикулюванні звуків мовлення, модулюванні інтонації...; 2) робота інтелекту, націлена на розуміння мовлення, тобто на співвідношення відповідних м’язових зусиль мовленнєвого апарата і слухових вражень з денотатом – тим позамовним явищем, яке називається з допомогою даних м’язових зусиль; 3) робота емоційно-вольової сфери психіки, націленої на емоційну, модальну оцінку денотата позамовного явища, яке є предметом думки уявлення чи уяви; 4) робота пам’яті” [5, с. 31]. “Знайти методичні засоби, які інтенсифікували би вказані види мовленнєвої роботи (діяльності), – значить правильно організувати мовне середовище, довести його розвивальний потенціал до оптимального, не порушити інстинктивної мовленнєвотворчості...” [5, с. 31].

На нашу думку, для правильної організації мовленнєвого середовища потрібно використовувати мовні чинники впливу на мовленнєвий розвиток майбутніх абітурієнтів. На нашу думку, такими чинниками впливу є слово викладача, який бездоганно володіє мовою; читання зразкової літератури; постійне залучення учнів до тренування у красномовстві шляхом виконання спеціального комплексу комунікативних вправ та завдань; застосування інноваційних технологій навчання мов; наявність навчальних посібників, метою яких є розвиток мовлення учнів.

Залучення учнів до постійного тренування в красномовстві відбувається в процесі виконання спеціального комплексу комунікативних вправ

та завдань. До такого комплексу, на нашу думку, належать комунікативні вправи з метою вироблення комунікативних ознак мовленнєвої культури: правильності, точності, логічності тощо; комунікативно-ситуативні завдання. Крім того, тренування в красномовстві відбувається також у процесі дидактичних ігор, дискусій.

Н. Веніг зазначає: “Комунікативно-ситуативне завдання розуміється як тип мовленнєвомисленнєвого завдання, у процесі вирішення якого учень відносно самостійно оволодіває новими знаннями з культури спілкування й удосконалює свої комунікативні уміння, аналізуючи мовленнєву ситуацію, викликане нею ситуативне мовлення чи створюючи на основі ситуації власні висловлювання” [1, с. 32].

Однак треба пам'ятати, що формування мовленнєвої культури шляхом постановки й вирішення комунікативно-ситуативних завдань потребує створення умов, максимально наближених до реальної комунікації, до справжнього спілкування. Це потребує від викладача пошуку комунікативно значимого мовленнєвого матеріалу, який буде співвідноситися з мовленнєвою темою заняття.

Як ми зазначили вище, постійне тренування в красномовстві відбувається у процесі дидактичних ігор (рольових, ділових). Такі ігри називають інтерактивними методами. Інтерактивні методи – це методи, що використовуються під час комунікативно-ділового (інтерактивного) навчання. Підґрунтям такого навчання є активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою активного спілкування: учня з учнем; учня з групою учнів; учня з викладачем; викладача з представником групи; викладача з групою учнів; викладача з усією групою. Сутність такого навчання полягає в тому, що навчальний процес організується на засадах постійної активної взаємодії всіх учнів групи. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де учень і викладач рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють.

І. Куліш [2] виокремлює такі поняття, як “рольова гра”, “ділова гра”. Ці поняття мають спільні та відмінні риси. Дидактичні ігри за способом організації можуть бути ситуативні, рольові та ділові. Рольові та ділові ігри є дидактичними, цими іграми досягається певна навчальна мета, й важливим моментом в них є сам процес проведення гри. Рольова гра відрізняється від ділової тим, що в першій присутній будь-який сюжет з життя навколо нас або уявний, у діловій же грі ситуація стосується майбутньої професії студентів чи безпосередньо професійного роду заняття учасників.

Формування мовленнєвої культури майбутніх абітурієнтів відбувається і під час дискусії – форми колективного обговорення, метою якого є правильне вирішення порушеної проблеми через висловлення власних міркувань та зіставлення поглядів опонентів на досліджувану проблему.

Висновки. Питання формування мовленнєвої культури старшокласників у профорієнтаційних центрах ВНЗ є актуальними. Цілями роботи центрів є підготовка абітурієнтів до складання ЗНО, а також комплекс заходів, спрямованих на формування готовності продовжувати освіту у ВНЗ,

свідомий вибір майбутньої професійної діяльності. Для досягнення цих цілей необхідно формувати мовленнєву культуру майбутніх абітурієнтів. Ефективність формування мовленнєвої культури значно підвищиться за умови створення в центрах розвивального мовленнєвого середовища; забезпеченні засвоєннями старшокласниками упорядкованої сукупності нормативних мовленнєвих засобів з опорою на теоретичне осмислення законів мови й мовлення; спонукання до постійного тренування у красномовстві.

Список використаної літератури

1. Вениг Н. Н. Формирование речевой компетенции старшеклассников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. Н. Вениг ; Херсонский государственный педагогический университет. – Херсон, 2001. – 179 с.
2. Куліш І. М. Дидактична гра як засіб активізації навчальної діяльності студентів університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / І. М. Куліш ; Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького, Черкаси, 2001. – 191 с.
3. Львов М. Р. Основы теории речи : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / М. Р. Львов. – Москва : Академия, 2000. – 248 с.
4. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка : учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101 / М. Р. Львов. – Москва : Просвещение, 1988. – 240 с.
5. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи: учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов по спец. № 2110 “Русский язык и литература” / Л. П. Федоренко. – Москва : Просвещение, 1984. – 160 с.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2016.

Марикивская Г. А. Особенности формирования речевой культуры старшеклассников в профориентационных центрах вуза

В статье раскрыты особенности обучения в профориентационных центрах вуза, определены условия формирования речевой культуры старшеклассников.

Ключевые слова: *речевая культура, развивающая речевая среда, коммуникативные упражнения, коммуникативно-ситуативные задания, дидактическая игры, дискуссия.*

Marykivska H. Features of Senior's Speech Culture Forming in Institution's Professional Orientation Centers

The article proves the relevance of speech culture formation of the future students in learning environments in higher education in centers of professional orientation.

The paper identified the features of work of the university professional orientation centers. The objectives of such centers is to prepare students for EIT, as well as vocational counseling, psychological adaptation, formation of readiness to continue their education at the next level, a conscious choice of future education, formation of need in continuous independent and creative approach to the mastery of new knowledge, the choice of their future professional activity, taking into account real labor market needs.

Pre-university training for future students is an essential element in the system of continuous education. We see it as a holistic process with specific means, methods, forms of learning technologies.

It is proved that the efficiency of speech culture formation of high school students in professional orientation centers of the university will significantly increase under such circumstances: the establishment of professional orientation centers in developing speech environment; assimilation of speech means relying on theoretical understanding of language and speech laws; increase students attention to constant training in eloquence by bringing them to perform a special set of exercises and communicative tasks.

Key words: *speech culture, developing speech environment, communication exercises, communicative and situational tasks, educational games, discussion.*